

MOTARROT ESPUNYES

Isidor Cònsul

I) APUNT DE L'HOMENOT DE PERAMOLA

En els tercets de cloenda del sonet irònic *Esbós d'autorretrat*, Josep Espunyes es pintava amb *panxa i ventrell / (de fet, però, encar cabo a la pel)l. / Coll curt i cap de bou. Potada d'ós. / Cinc dits a cada mà. Ni bru ni ros./ Vilà de Peramola, Alt Urgell, / nat a cal Bilaró el quaranta-dos. Són versos del temps antic, amb vint anys llargs a l'esquena, tot i que sempre m'han semblat joves perquè encara me'l dibuixen, façana enfora, amb el traç segur i la pinzellada clara. Pep Espunyes, homenot de Peramola, ha guardat l'aparença ferrenya del poema i el punt de sorruderia de qui ha traginat sempre una forta càrrega de militància crítica amb deixos de marginalitat. Tot i que, per arrodonir l'esbós, s'hauria d'afegir que el nostre home cavalca entre un exili urbà de tipus laboral i el parèntesi dels caps de setmana de devoció rural, i que la tirada abrupta que segons com vesteix, la que va fixar en els versos de l'autoretrat, es dilueix al primer tracte i queda com un esbargiment retòric quan l'interlocutor descobreix que, rere de l'aparença d'un frontis esquerp, hi nia la franca bonança d'un tipus cordial i directe, entranable i planer.*

Per això m'hagués agradat que el mirall deformador dels versos que he esmentat, com en la màgia innocent dels contes infantils, tingués la virtut de resseguir el dedins del personatge, les vísceres de l'ànima i els plecs interns d'un home fidel a les pròpies conviccions: l'esperit d'un poeta que ha fet camí cap a les essències sense perdre el gest valent de la rebel·lia ni l'actitud de qui només sap viure si és en harmonia amb ell mateix. L'escriptor de Peramola pertany a la tribu dels qui es vesteixen amb una coherència que va escassa i es paga cara. Desacostumada en els nostres dies perquè obliga a nedar a contracorrent, t'encara a lluitar per allò que es evident i es nega a pagar peatge a l'imperi de la mediocritat que ens envolta. Si existís, aquest mirall virtual amb repunts màgics ens avisaria que Josep Espunyes deu ser un dels catalans més dolguts per l'encallada política que viu el país i per la regressió i l'empobriment de la llengua: un escriptor que es plany de la frivolitat de tants titulars de diari i de professionals de la ràdio i la TV que esbandeixen poso per cas els pronoms febles i tiren de dret a la castellanització d'un lèxic específic sense tenir en compte les formes genuïnes equivalents en català.

No és estrany, doncs, que la passió per la llengua, la sensibilitat amb què la

defensa i l'arrelament tel·lúric al país hagi aconseguit que la seva literatura sigui un cel de claredats i se'l pugui presentar com un dels poetes que tenen més viu el sentit de la llengua. El català que remena en els seus llibres no és mai postís ni bàrbar, ans al contrari, l'unta de mels nobles, l'acomboia amb flaires boscanes i l'arma amb el suport de particularismes dialectals que guaiten a ponent de manera general i als horitzons muntanyencs de l'Alt Urgell, en particular. Poeta, narrador i articulista, la seva obra és un encadellat de més de vint anys de treball on s'apleguen sis llibres de poesia (*Temps de manobre –De l'evangeli segons sant Lluc*, 1977; *Cendra a l'abast – Viatge al record*, 1979; *Notes mínimes d'un paisatge*, 1987; *Pa d'àngel*, 1991; *Alt Urgell, plany i passió*, 1996, i *Racó de calaix*, 1999), quatre novel·les (*Un matí a Albaestesa*, 1983; *Terrosset de sucre candi*, 1983, signada amb el pseudònim "Perot Galzeran"; *En calçons*, 1984, i *Hora foscant a la Ribera*, 1991) i els articles recollits a *Del passat en el present* (1996). Un conjunt que repunta una progressió literària des de geografies urbanes als paradisos rurals i un procés d'interiorització que viatja de fora endins i de la rebel·lia al plany. Els punts de més intensitat d'aquesta literatura suren en dos dels volums de poesia (*Notes mínimes d'un paisatge* i *Alt Urgell, plany i passió*), presidits per un mateix acte d'amor a la terra: la poetització d'uns paratges mil·lenaris que el pantà de Rialb ha condemnat a un futur d'aigua. Són reculls intimistes i girats endins, amb el plany per una terra perduda i l'homenatge del poeta a la bellesa d'una geografia abans del seu enaiguament. Espunyes opta per l'elegia davant d'uns paisatges que són per a ell senyal d'identitat i elements de la pròpia jeia personal. Per això els converteix en poemes que ressegueixen la pell del país, els aferra a paratges que seran d'aigua i els passeja pels contorns d'una terra i una vida a frec de l'extinció. Al capdavall, la melangia i la tristesa són també un acte de rebel·lia, la crida d'una revolta íntima, ni que sigui perquè, com diuen els clàssics medievals, *la deu de l'amor brolla més clara en la derrota*.

II) ELS MOTARROTS

El mateix sentit d'arrelament a la terra dels poemes més rodons de Josep Espunyes es passeja pel llibre *Segrada. Motarrots i llegendes de l'Alt Urgell*. Si en bona part dels versos elegíacs, el sentiment es planyia davant d'una geografia colgada per l'aigua, a *Segrada*, l'escriptor fa parlar la tradició oral i la història amagada sota les pedres, els vells papers i les corrandes, els romanços populars i la màgia de les llegendes per tal que la modernitat urbana i la transformació al galop de la vella

societat rural no s'acabi d'endur la riquesa de l'excel·lent patrimoni lingüístic i cultural que suposa el motarrot, llegat que ens arriba com una rica herència de l'antigor. El *motarrot*, o *nomarrot* (dit també *malnom*, *sobrenom*, *motiu*, *àlies* o *motarrada*, s'afanya a precisar Espunyes), és l'afegitó popular que, de segles enrere, sobretot a partir del XVI, es posava al costat d'alguns noms de particulars, fins i tot en escriptures i documents oficials, per precisar al màxim la referència que feia al cas. A partir del segle XVI i sobretot durant tot el XVIII i el XIX, l'ús del motarrot va proliferar i s'assentà arreu, com documenten diversos capbreus i llibres d'estimes. *Avui, en canvi*, escriu Espunyes, el seu ús *pateix una forta regressió - i és de doldre-, més que res entre la gent jove, que tendeix a anomenar-se pel cognom*.

L'origen i la persistència dels motarrots es deu a causes molt diverses i en el cas dels que rebatejaven persones i cases particulars, sovint, només es tractava d'una estratègia per evitar ambigüitats i diferenciar individus que tenien el mateix nom. Sobretot quan s'esqueia de posar-ho en escriptures i papers públics. Altres vegades, però, el motiu responia a peculiaritats referides a l'ofici de la casa, a una determinada provinença geogràfica o a trets físics –o morals- prou contundents d'algun dels seus estadants. I, és clar, també s'aplicaven motarrots arran d'episodis humorístics i anècdotes divertides vinculades a una persona o a una casa.

Ara bé, de la mateixa manera que hi havia àlies personals i renoms familiars a tots els pobles, també n'hi havia que s'estenien per anomenar tots els veïns d'un indret. El motarrot esdevenia llavors col·lectiu, sovint es captava amb una precisió esmolada i solia referir-se a les qualitats, defectes i singularitats del conjunt del poble. De manera que amb el renom, o els renoms, perquè era freqüent que n'hi hagués més d'un, es sintetitzava una manera de ser, un retrat de psicologia col·lectiva on es barrejaven elements històrics i geogràfics, amb altres que eren fills de l'anecdotari de la contrada i fins de les peculiaritats de l'economia particular. Així, els d'Alàs eren *hortolans* i *ceballots* perquè el seu antic regadiu, a tocar del Segre, era un conjunt d'horts en una terra fecunda i ben conreada. De la mateixa manera que els de Coll de Nargó eren *los pel i polla* (a més de *paellots*, *filabarquins*, *llanuts*, *baines* i *los del rec sense aigua*), a causa que, cada diumenge, de bon matí, una colla de nargonins feien cap al mercat d'Organyà carregats de conills i aviram.

Altres vegades, els motius fan referència a una determinada psicologia col·lectiva, com els de Cabó, dits *ratons* de tan gasius com eren que no menjaven a fi

d'estalviar; o els de Fígols d'Organyà, malnomenats *bitxos* per ser informals en allò que prometien; o els d'Arsèguel que eren *los fotre* perquè pretenien ser els millors en tot i, si calia, acostumaven a amenaçar amb un *Mira que te la fotré...!*. Altres vegades, el motarrot juga amb una determinada habilitat o la seva mancança, com els joves de Montanissell, *porgueres* perquè no sabien ballar i en comptes de seguir el ritme que marcava la música es movien com qui porga grava o blat. I així anar fent: *ascaldats*, a Prats de Carreu a causa del contraban; *mataguineus* a Valldarques; *tirapins* i *tribinetes* a Tuixén; *aspietes* a Colldarnat; *violinistes* i *pixabarsers* a Sendes; *ganxos* i *mitges armilles* a Organyà i *talibants*, a Peramola, dits així, escriu Sebastià Farnés a “Lo Pensament Catalá”, perquè *solen passar lo Segre ayguaarreu, ab les calces atrossades al cap y ensenyant lo talibant de la camisa*.

Per salvar aquest patrimoni cultural, Josep Espunyes s'ha tornat a passejar per les terres de l'Alt Urgell, pels espais de la segrada (que tant pot indicar les terres de la vora del Segre com el cop de força enfurit del mateix riu), i ho ha fet desempolsant capbreus i vells pergamins, transitant per tota la bibliografia a l'abast i, sobretot, parlant hores i hores amb els padrins i padrines de cada contrada. L'eix de *Segrada. Motarrots i llegendes de l'Alt Urgell* s'ha d'anar a buscar en la voluntat de salvar un patrimoni cultural que hauria desaparegut en poc temps i que ha estat possible perquè la tenaç tossuderia de l'autor ha pogut encadellar-se a les fonts bibliogràfiques que s'han consultat, als vells papers d'arxiu que s'han tret de la foscor al sol i al treball de camp amb la seixantena de testimonis que obre el volum i, sense els quals, aquest llibre insòlit i bellíssim mai no s'hauria escrit. Posant en un llibre els motarrots de l'Alt Urgell, Josep Espunyes recupera pàgines d'una memòria viva, un patrimoni històric que és de tots i garanteix alhora que no seran colgats per les aigües de cap oblit. El paisatge patrimonial, doncs, se li obre esplèndid com quan contempla el seu país des de dalt de Sant Marc en un dels sonets més bonics de *Notes mínimes d'un paisatge*:

Brancada d'un Rialb flairós d'alzina:
en dia clar, de cel sense boirina,
la terra i l'infinit prenen l'esguard.

Somou tanta bellesa en un sol marc!
És màgic el confí que s'hi domina!
Es bada la natura estesa en arc,
s'abasta de ponent fins a marina.

Lleida a migjorn, la Seu un bec d'agulla
d'un Segre fil de verd; Ponts i Tiurana;

precisa Montserrat, grisenca i sulla;

confús el Puigsacalm, foscó llunyana ...
No m'és feixuc, ans lleu en tal grandesa,
saber-me ben poc res, una fotesa.

.....

Isidor Cònsul
Cervera, 9 de desembre de l'any 2000